

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА ПРЕД ЗДРАВНАТА СИСТЕМА ПРЕЗ ФОКУСА НА ЧОВЕШКИЯ ФАКТОР

Галинка Павлова

Факултет по обществено здраве, МУ-София, София 1527, ул. „Бяло море“ № 8,
doc.gpavlova@gmail.com

Резюме: Ковид пандемията изведе на фокус, за пореден път, нерешените проблеми с дефицита и дисбаланса в разпределението на медицинските специалисти. **Целта** е да се представи значимостта на човешкия фактор за ефективното функциониране на здравеопазването. **Материали и методи:** Използвани са документален, сравнителен, анкетен, математико-статистически методи на изследване. Проведена е анкета сред 166 лица, в периода февруари – май 2021 г. **Резултати:** Изразени задълбочаващи се тенденции за застаряване на медицинското съсловие, засилени миграционни процеси, наличие на дефицитни, изчезващи специалности и значителни диспропорции в осигуреността на регионално ниво, лечебни заведения и специалности. Състоянието на човешките ресурси се отразява негативно върху работещите в системата, пациентите и общественото здравеопазване: нарушена функционалност и баланс на пирамидалната структура на системата; трудности при организация на работния процес; стрес и неудовлетвореност на работещите; влошаване качеството на дейността и допускане на медицински неблагоприятия; неравнопоставен достъп на пациентите от малките населени места до здравни грижи и липса на своевременност в оказване на медицинска помощ; влошени основни здравни показатели за обща, детска и предотвратима смъртност от сърдечно-съдови заболявания; загуба на доверие в здравната система. **Изводи:** Отсъствието на визионери и политически консенсус, последвано от краткосрочно и нестратегическо планиране, са причина за съществуващите и задълбочаващи се предизвикателства в здравната системата, в т.ч. състоянието на човешкия фактор. От своя страна, човешките ресурси в най-голяма степен влияят върху ефективността на системата. Прилагането на национална Стратегия за управлението им ще минимизира част от посочените проблеми, ще гарантира сигурност и предсказуемост, както и лична перспектива на работещите в здравеопазването.

Ключови думи: осигуреност, затруднен достъп, дефицит на кадри

CHALLENGES TO THE HEALTH SYSTEM THROUGH THE HUMAN RESOURCES FOCUS

Galinka Pavlova

Faculty of Public Health, Medical University – Sofia, Sofia 1527, str. "Byalo more" №8,
doc.gpavlova@gmail.com

Abstract: Covid pandemic once again brought to focus the unresolved problems with the deficit and imbalance in the distribution of medical professionals. **The objective** is to introduce the importance of the human factor for the effective functioning of healthcare.. **Results:** Pronounced deepening tendencies for aging of medical professionals, intensified migration processes, presence of shortage of or disappearing specialties and significant

disproportions in the assurance at regional level, medical establishments and specialties. The human resources status has a negative impact on those working in the system, patients and public healthcare. Conclusion: The lack of visionaries and political consensus, followed by short-term and non-strategic planning, are the reason for the existing and deepening challenges in the healthcare system, including the human factor status. The implementation of a national Strategy for their management will minimize some of these problems, and ensure assurance and predictability, as well as the personal perspective of healthcare workers.

Keywords: assurance, difficult access, staff shortage

1. Въведение

Ковид пандемията изведе на фокус нерешените проблеми с дефицита и дисбаланса в разпределението на медицински специалисти. В спешен порядък може да закупим апаратура, но няма как да създадем високо квалифициран персонал – каквито са медиците. Успешното функциониране на всяка здравна система и пълната реализация на правото за здраве зависи от три основни фактора, взаимно свързани и влияещи си: нормативна база, финансиране и най-значимия - човешките ресурси, защото обучението, формирането на доказани специалисти, съхранението и развитието им е процес, изискващ продължително време.

2. Цел, задачи и методи на проучването

Целта на изследването е да представи значимостта на човешкия фактор за ефективното функциониране на здравеопазването и връзката с предизвикателствата пред системата.

Формулирани са следните задачи, изследващи:

Осигуреността с лекари – възрастова структура, разпределение по региони, ЛЗ и специалности; 2. Миграционни процеси и мотивация за работа – възможности за специализация, квалификация и кариерно израстване, участие в ПМО, условия на труд и възнаграждение. 3. Негативни ефекти върху функционирането на здравната система.

Използвани са различни методи на изследване: документален, сравнителен, анкетен, математико-статистически. Проведена е анкета сред 166 лица, в периода февруари - май

3. Резултати и обсъждане

Проучвайки възрастовата структура на лекарите в страната, тяхното разпределение по специалности и населени места установява ясна задълбочаваща се тенденция за застаряване на съсловието.

По данни на НСИ за 2017 г. като 50.7% са над 55-годишна възраст и едва 12.5% са до над 50 години. Възрастовото разпределение на регионално ниво, по данни на БЛС за 2017г. показва, че най-голям е дялът на лекарите над 51 г. в област Габрово 81%, Ловеч и Видин 80%, Кюстендил и Перник 79%, София област и Хасково 78%, Монтана 77%. Дефицит на медици на възраст до 40 години има в София област 3%, Ловеч 4%, Видин, Габрово Монтана 5%, Перник, Ямбол, Кюстендил 7%. В области като Ловеч, Габрово, Видин, Враца наблюдаваме съчетание на висок % работещи лекари в напреднала възраст и незначителен брой (1-2%) млади специалисти до 30 г.

Проблем съществува и при някои специалности, които не са предпочитани от младите лекари за специализация или при тези със засилена емиграция. Най-много над 61 години са лекарите по анатомия, хистология, цитология (42%), 39% - вътрешни болести; 37% - акушерство и гинекология; 35% - анестезиология и интензивно лечение.

Миграционни процеси съществено влияят върху структурата на човешките ресурси. По данни на БЛС, въз основа на издадени 1079 удостоверения за добра практика

(косвен показател) за периода 2016 г. – 09.2019 г., разпределението на желаещите да емигрират е следното 66% до 40 г. възраст, 20% до 50г.; 14% до 60 г. [2]. 41% са без специалност, а повече от половината (59%) са с една или повече специалности. Най-голям брой удостоверения са издадени на специалисти по хирургия, АГ, обща медицина, очни болести, вътрешни болести, образна диагностика. Изследвайки мотивацията за избор на работно място в страната или в чужбина, респондентите посочват: заплащане (87.9%), възможности за специализация (63.5%), професионална реализация и кариерно израстване (59.8%), условия на труд (57.4%), несъвършенствата на здравна система, липса на предвидимост и доверие в здравна политика (49.8%), положително отношение на обществото (41.5%), прилагане на иновации (37.5%), висок стандарт на живот (36.7%), ясни константни правила в упражняване на лекарската професия (34.9%), възможности за образование на децата (34.6%), възможности за реализация на членовете на семейството (25.6%) [2].

Като цяло осигуреността с лекари за страната е 42.7 на 10 000 души население, което е над средната за страните от ЕС. В същото време наблюдаваме значителни регионални диспропорции [1]. Остър недостиг наблюдаваме в Шумен, Силистра, Ямбол, Враца. Най-нисък показател на осигуреност има в Кърджали – 26.4, Добрич – 27.2 и Перник – Силистра и Добрич – по 1 лекар за 374 и 363; в София на 180 души има 1 лекар.

Недостиг на специалисти с показател за осигуреност под 1 на 10 000 души население констатираме в специалностите: инфекциозни болести (233 за цялата страна; по 1 за Разград, Видин), пневмология и фтизиатрия, съдебна медицина, патологоанатомия, педиатрия, дерматология и урология.

Осигуреността при ОПЛ е едва 15.6 при 30.2 на 10 000 души за ЕС, като отбелязваме значителен дефицит в област Кърджали – 4.0, Разград – 4.7, Търговище – 4.9. Към днешна дата ОПЛ са около 3800. Тревожна е тенденцията за намаляване на желаещите да специализират обща медицина, което доведе до намаляване броя на ОПЛ с около 1300 спрямо 2000 година.

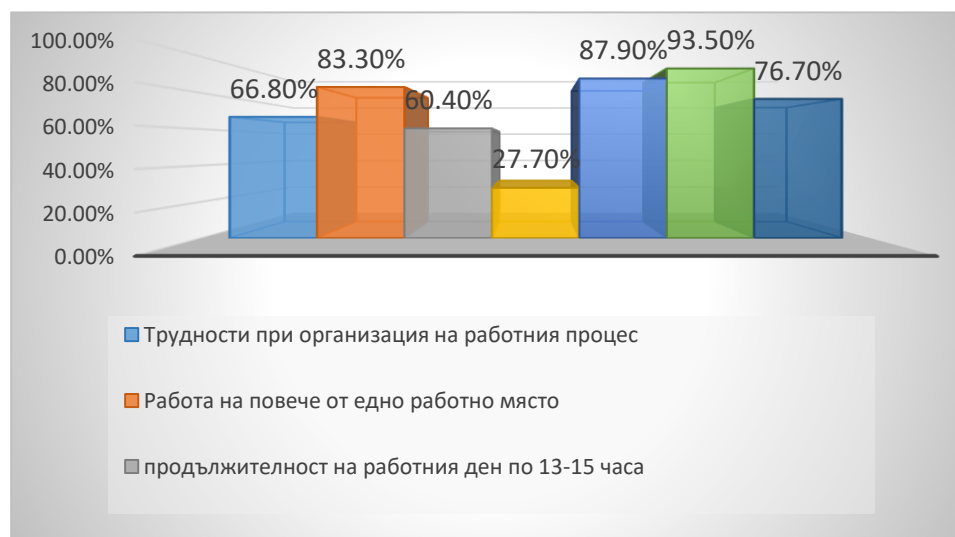
По данни на НЗОК за 2017 г. едновременно с намаляване броя на личните лекари работещи по договор с НЗОК и голям брой болници (346 бр.). 56.2% (6215) от лекарите в СИМП работят и в болнична помощ, а 9.6% (1060) са с 2 договора в СИМП [3]. Тези количествени несъответствия на първоначалната идея за пирамидална организационна структура, водят до нарушена функционалност и дисбаланс на системата.

Успехът на реформиращата се здравна система зависи, в значителна степен, от подготвеността и качествата на здравните мениджъри, обособила се като отделна самостоятелна професия, изискваща специална образователна подготовка и квалификация. Нормативно все още ролята на здравните мениджъри е значително подценена. Съгласно чл.63 (1) от ЗЛЗ управител/ изпълнителен директор на ЛЗ може да бъде лице с образователно-квалификационна степен “магистър“ по медицина, и квалификационен курс по здравен мениджмънт [4]. Почти всички респонденти от анкетно проучване сред 99 здравни мениджъри, в периода 12.2019 г. – 01.2020 г. посочват, че при избор на мениджър на здравна институция или ЛЗ водещ критерий е политическата принадлежност (84.9%). За мениджърския принос към състоянието и развитието на дадена организация се съди преди всичко по финансовите резултати и медико-статистически показатели. Поради факта, че ЛЗ са търговски дружества, повечето управители се фокусират върху финансовото състояние на дружеството. Оценка на дейността, само чрез постигане на добри финансови показатели, е дълбоко погрешно. В тази връзка е необходимо да се разработи единна Методика за комплексна оценка на ефективността на здравния мениджмънт, отчитаща различната тежест на нефинансовите цели на лечебното заведение, финансовите и медико-статистически

показатели (определени по скала), коригирани с коефициенти за фактори като: вид изпълнявана дейност, брой работещи в структурата, социален статус на преобладаващото обслужвано население, наличие на конкурентни структури, транспортна изолация на лечебното заведение, лоша инфраструктура и др.

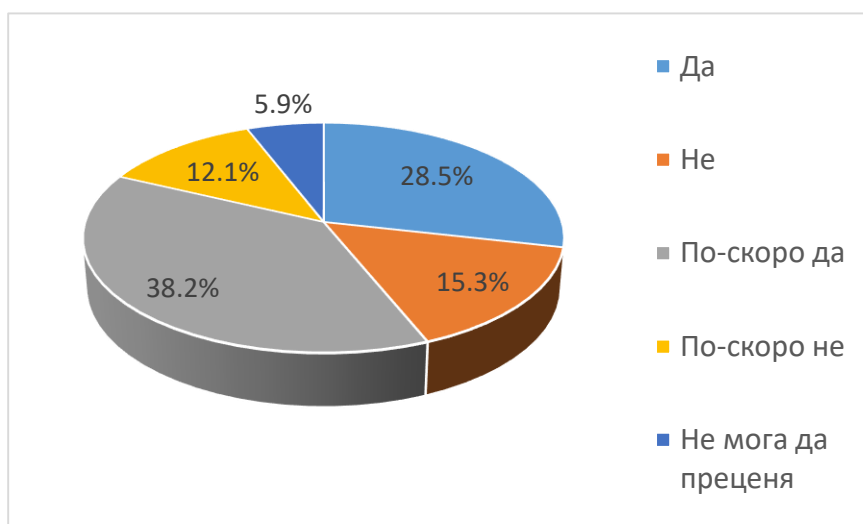
Задълбочаващите се проблеми в състоянието на човешките ресурси (намаление броя на работещите; наличие на дефицитни и изчезващи специалности; концентрирането на медицинската помощ в големите градове и най-вече в болниците, съответно с увеличаване на разходите; кадрови недостиг на ниво лечебни заведения и междурегионални диспропорции в осигуреността с медицински специалисти и др.), генерират редица трудности и негативни ефекти, които се явяват предизвикателства пред ефикасното функциониране на здравната система.

В проведеното онлайн анкетно проучване, в периода февруари - май 2021 г. участваха 166 медици. Въпросите са насочени към организационните трудности, въздействието върху медиците и нарушените права на пациентите, в резултат на дефицита и диспропорции в осигуреността с медицински специалисти. 68.9% от допитаните са лекари, а 31.1% професионалисти по здравни грижи. 16.7% работят само в болнична помощ, 37.2% ИБМП (ПИМП – 28.9% и СИМП – 8.3%) и 46.1% в болнична и извънболнична помощ.

Фиг. 1. По какъв начин се отразява дефицитът на медицински специалисти по отношение условията на труд? (възможен е повече от един отговор)

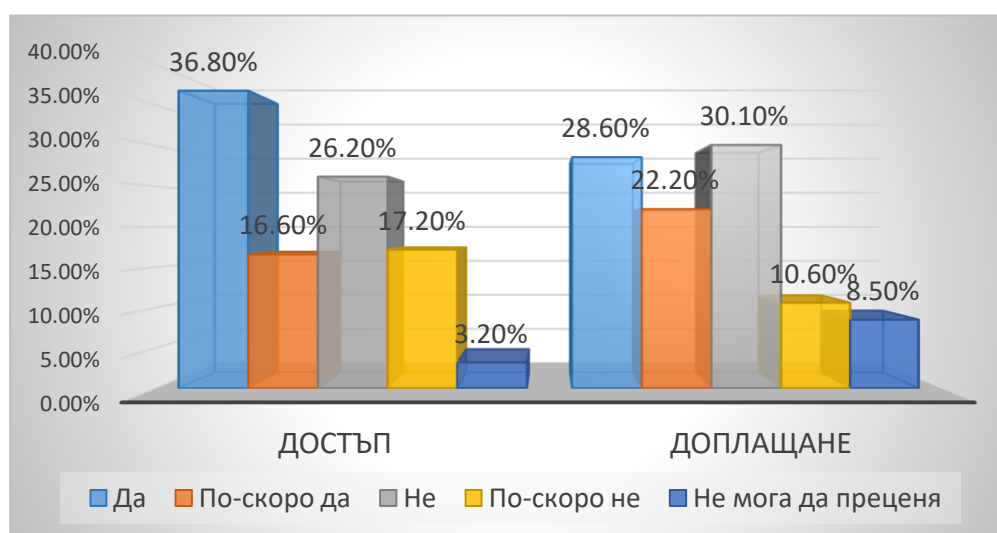
Според допитаните, поради недостиг на медици, стресът на работното място се увеличава значително (93.5%), което е резултат от голяма продължителност на работния ден (60.4%), работа на повече от едно работно място (83.3%) в т.ч. и за специалности с нормативно намалено работно време [5]. В същото време заплащането на труда, несъответстващо на натоварването и недоброто отношение на значителна част от обществото към лекарската професия са причина за неудовлетвореност сред 76.7% от анкетираните.

Фиг. 2. Напрежението и стресът на работното място отразява ли се на качеството на медицинската дейност?

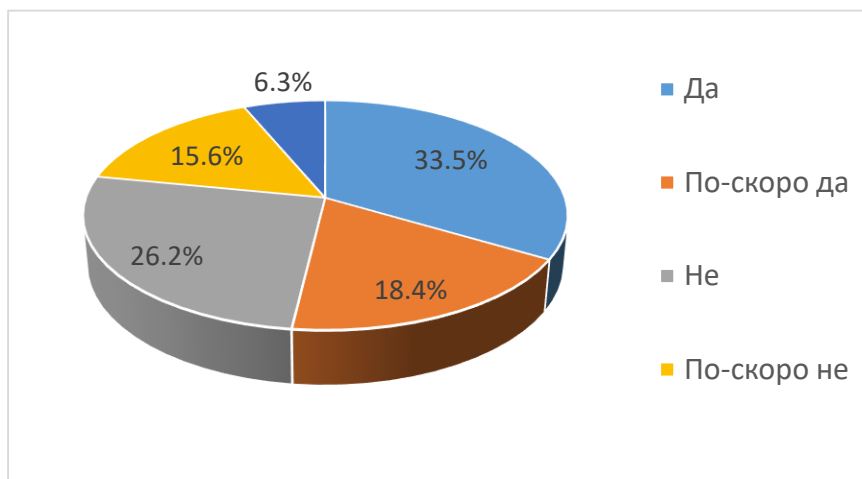
66.7% (28.5% ДА + 38.2% По-скоро ДА) от анкетираните посочват, че непрекъснато увеличаващото се натоварване на работното място, пренатоварващите условия на труд и невъзможността за възстановяване влияят отрицателно върху кондицията на медиците и създава условия за влошаване качеството на медицинската дейност и допускане на грешки.

Повече от половината анкетирани (53.4%) са на мнение, че липсата на достатъчно кадри влияе негативно на достъпа на пациентите от малките населени места до здравни грижи - затруднен, неравнопоставен и несвоевременен. Според 45.2% принципът на равнопоставен достъп не е нарушен.

Фиг. 3. Недостигът на кадри влияе ли на достъпа на пациентите от малките населени места до системата и ръста на доплащане ?

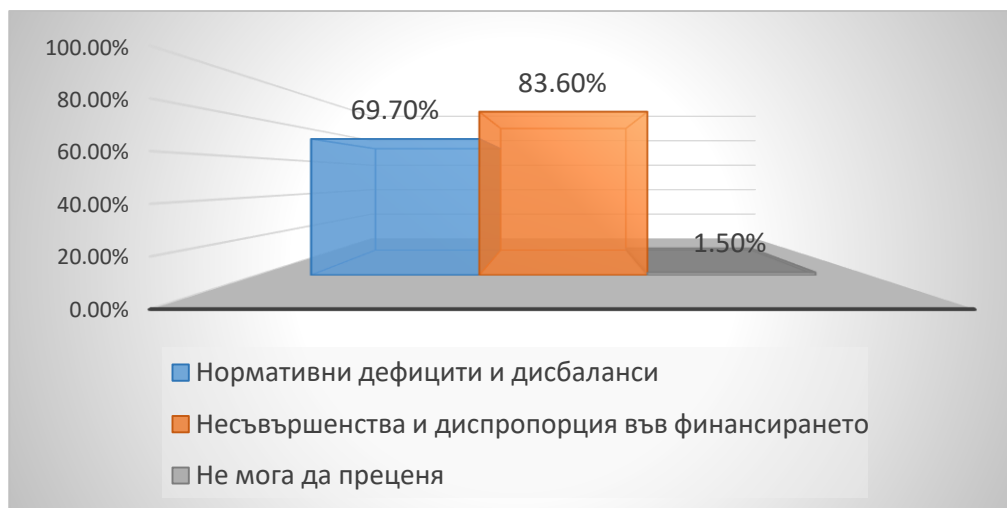
Дефицитът на медицински специалисти в малки населени места, работещи по договор с здравната каса, е причина не малка част от пациентите (50.8%) да ползват медицинска помощ срещу заплащане, ползвайки услугите на специалисти, работещи само на частна практика. 40.7% са на противоположното мнение: дефицитът на кадри няма отношение към доплащането.

Фиг. 4. Има ли връзка между влошените основни здравни показатели и дефицита, диспропорциите в осигуреността с човешките ресурси ?

Малко над една трета от респондентите (33.5%) категорично намират връзка между влошените основни здравни показатели за обща и детска смъртност, предотвратима смъртност от сърдечно-съдови заболявания и съществуващите дефицити и диспропорции в осигуреността с медицински специалисти. 18.4% се колебаят, но приемат наличието на тази зависимост. 41.8% са на противното мнение.

Като основни причини за проблемното състояние на човешките ресурси в страната, анкетиранияте посочват проблеми свързани с финансирането (83.6%) и недобрата нормативна база (69.7%), която е остаряла, често променяща се (над 80 изменения на ЗЗО и над 36 на ЗЛЗ), неясна, непълна, непрецизирана, противоречаща си, лобистки ориентирана, създаваща напрежение, несигурност и условия за съществуване на лоши практики [6].

Фиг. 5. Кои са основните причини (генезиса) за състоянието на човешките ресурси? (възможен повече от един отговор)

Нагрупаните проблеми във финансирането и законодателството на здравната система, съществено влияят върху състоянието на човешките ресурси, като намират проявление в непрекъснато задълбочаващи се предизвикателства, някои от които са

- значителна натовареност на медицинските специалисти – работа на повече от едно работно място, продължителност над 14-15ч., без почивка след нощно дежурство;
- увеличаващ се стрес на работното място – проява на Бърнаут синдром;
- намалена търпимост по отношение на вербална агресия от страна на пациентите;
- чувство на неудовлетвореност и безперспективност за кариерно развитие – причина за емиграция;
- вътресловни напрежения и противопоставяне на принципа: вид, собственост, населено място на ЛЗ и специалности, поради широко разтворена ножица на заплащане;
- ясно изразен стремеж към отчитане на количество дейност и подценяване на качеството, което не е обвързано с финансирането;
- условия за недостатъчно добро качество на медицинските дейности и допускане на медицински неблагоприятия;
- не равнопоставен и несвоевременен достъп до здравеопазване на пациентите от малки населени места, поради липса на мед. специалисти и струпването им в университетските градове;
- деформирано право за свободен избор на изпълнител, поради наличие на рестриктивни РС и болнични бюджети;
- загуба на доверие в здравноосигурителния модел.

Препоръки: За да се преодолее в национален мащаб кадровия дефицит и постигне възрастово подмладяване е необходим консенсус по прилагане на Национална стратегия за управление на човешките ресурси и доходите на работещите в здравната система, включваща мултисекторни мерки за решаване на общите проблеми и такива, отразяващи спецификите на регионално ниво. Конкретните действия, с цел гарантиране на оптимална осигуреност със специалисти в цялата страна, са свързани с нормативни промени и финансово обезпечаване за прилагане на ясни правила за специализация, квалификация и кариерно израстване; въвеждане на задължително ПМО и стимули за това; обвързване на качеството със заплащането на положения труд; изработване на справедлива и балансирана Методика за остойността на трудът на лекарите, и определяне на индивидуалния принос; утвърждаване ролята на професионалния здравен мениджмънт и издигане авторитета на лекарската професия.

4. Изводи

Отсъствието на визионери в здравеопазването и наличието на политически консенсус, последвано от краткочроно и нестратегическо планиране (често изразяващо се в конюнктурни моментни решения) през изминалите 25 години, са причина за съществуващите и задълбочаващи се предизвикателствата в системата, в т.ч. състоянието на човешкия фактор. Прилагането на Национална стратегия за управление на човешките ресурси ще минимизира значителна част от посочените проблеми, ще гарантира сигурност и предсказуемост в здравеопазването, както и лична перспектива на работещите в системата.

Библиография:

1. НСИ: <http://www.nsi.bg>
2. Павлова Г., Е. Петрова-Джеретто, Структура на човешките ресурси в БЛС. Медицински меридиани, 2018, кн. 2, 6-12
3. Павлова Г., Е. Петрова-Джеретто, Специализираната извънболнична помощ – заплахи и перспективи. Здравна политика и мениджмънт, 2018, т.18, №4, с.39-45
4. ЗЛЗ –ДВ бр. 62 от 9.07.1999 г., посл. изм. и доп. ДВ бр.11 от 9.02.2021г.

5. Павлова Г., Ж. Стайкова, Продължителност на работния ден за работещите в звената по образна диагностика. Нормативен регламент и реалност., Пета научно- практическа конференция на БЛС, 24.26.10.2019 г., Несебър
6. Павлова Г., Здравноосигурителен модел в България - предизвикателства и възможни решения, изд. „Св. Климент Охридски“, С.2019
7. Борисов В., Мениджмънт на качеството на здравното обслужване. Въведение в Закона за лечебните заведения. Сборник нормативни актове, 4 издание, СИБИ, 2011.
8. Рохова М., Здравни неравенства и неравнопоставеност в здравеопазването-основни принципи и концепции, Здравна политика и мениджмънт, 2013, 4 (50), 114-120.